

FÁBIÁN MIKLÓS

A TISZAKERESZTÚRI REFORMÁTUS EGYHÁZ TÖRTÉNETE (1848–1918)

A TELEPÜLÉS RÖVID TÖRTÉNETE

Tiszakeresztúr egy csaknem 900 éves múltra visszatekintő egykori ugocsa-i község, amely jelenleg Kárpátalján, a Nagyszőlősi járásban található. Tiszaújlak előtt bekötőúttal kapcsolódik az Ungvár–Beregszász–Rahó országúthoz. Társközsége a ruszin-magyar vegyes lakosságú Karácsfalva, amely lakóinak döntő többsége görögkatolikus vallású. A falut elsőként Cherestur néven említik 1181-ben, amely a környező falvak közül a legkorábbi. A tatárjáráskor a falu elpusztult, s csak később lett újból lakott. 1260-ban Kerezstur néven jegyzik, majd 1773-ban neve kibővült a Tisza előtaggal, utalva ezzel a nagy folyó közelségére. 1870-ben hatalmas tűzvész pusztította, temploma is leégett. A Keresztúr helynév azzal kapcsolatos, hogy a falu templomát a Szent Kereszt tiszteletére szentelték fel. A jelenlegi hivatalos neve, a Perekhresztja (Перехрестя) a tudatos ukránosítás eredménye¹.

A falu kezdetben királyi birtok volt, amelynek határában egy VIII–IX. századi szláv település nyomaira bukkantak az 1960-as években szovjet régészek. A XIII. század végén V. István király a Káta nemzetségnek adományozta, ezt követően az Újhelyieké lett a község, majd a Nagyiday család játszott meghatározó szerepet a falu életében. A falu lakosai közül többen is beálltak az 1703-ban kitört II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc seregeibe, a falu szülötte Rákóczi egyik kedvenc ezredese, Borbély Balázs, aki a tiszabecsi ütközet során szerzett magának hírnevet. Az 1717-es, utolsó tatár betörés idején a község nagy része elpusztult².

Az 1848–1849-es szabadságharchoz 60-an csatlakoztak a keresztúriak közül. 1920-ig a község Ugocsa vármegye Tiszáninneri járásához tartozott. A trianoni béke értelmében Csehszlovákiához került, 1920–1938 között

¹ Botlik József–Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. – Bp. 1993.

² Szabó István: Ugocsa megye. Bp. 1994.

Podkarpatska Rus Nagyszőlősi járásának része volt. Az első bécsi döntést követően 1940-ig Bereg-Ugoicsa Tiszaújlaki járásához tartozott. 1940–1944 között Ugoicsa megye Nagyszőlősi járásának települése. A szovjet csapatok 1944. október 26-án foglalták el. A málenkij robot során a faluból 56 személyt hurcoltak el, akik közül 44-en tértek haza, 12-en odavesztek a fogolytáborokban. A második világháború frontjain Tiszakeresztúrból 13 honvéd halt hősi halált. Az 1945. június 29-i csehszlovák-szovjet szerződés értelmében az Ukrán SZSZK-hoz csatolták, ahol a Kárpátontúli terület része lett.

A REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A Tiszakeresztúri Református Egyház 1650-ben már önálló gyülekezet volt, s mivel Ugoicsa vármegye az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott, szabadon gyakorolhatták hitüket a reformátusok. Az egyház történetéről kevés adatot lelhetünk fel, mert a szovjet hadsereg bevonulása után minden anyakönyvet le kellett adni az állami szerveknek. Annyi bizonyos, hogy a gyülekezet 1822-ig a beregi egyházmegyéhez tartozott. Gót stílusú templomának eredete ismeretlen.

A XIX. század elején még fából készült toronnyal rendelkezett. 1870-ben a templom leégett, csak a falak maradtak meg, minden belső berendezés megsemmisült, a harang pedig elolvadt³. Ezt követően a vasárnapi istentiszteleteket egy szobában tartották. 2 év múlva, 1872-ben a maradványokból Tar Lajos kertjében öntötték ki a nagyharangot a gyülekezet saját költségén, amelyet 1872. március 2-án Csepely Lajos harangöntő készített. Komlósi Antal és neje, Hanzulovics Berta helyi lakosok korán elhalt két gyermekük emlékére 1927-ben öntették a kisharangot. A templom mai formáját 1921-ben nyerte el, akkor készült el az 1914 óta épített torony. A mennyezet kazettáit Nagyidai Ferenc készítette, ezt azonban az 1970-es felújításkor át kellett alakítani mostani formájára, mivel addigra teljesen tönkrement. 1970-ben és 1989-ben a gyülekezet adakozásából külső és belső felújításra került sor. Ezt követően 2004-ben a templom külső felújítását végezte el a gyülekezet, amely során a falakat újravakolták, a tornyot is kijavították és átfestették, illetve a tető 1/4-ét kicserélték. 2006-ban megtörtént a villany-

³ Ivaskovics József–Palkó István–Kohán László. Kárpátaljai református templomok. – Ungvár–Beregszász. 2000.

vezetékek cseréje és a teljes belső felújítás. 2015-ben újabb teljes belső felújításon esett át a templom, 2018 nyarán pedig sikerült teljes egészében felújítani a tetőzetet.

A gyülekezetben a következő lelkészek szolgáltak: Gyarmati Ambrus (?–1576), Beregi Gergely (1577–?), Csarnahaji Simon (?–1580), Tiszaújlaki András (1621–?), Bökényi János (1626–1659), Vári Mihály (1670–1672), Viski Mihály (1709–1713), Gyarmathy P. Mihály (1713–?), Szathmáry István (?–1723), Miskolczi (?–1737), Vásárhelyi Posztós Sámuel (?–1742), Kaposi B. Márton (?–1753–?), Gyöpös Gergely (1766–1767), Vásárhelyi Posztós Sámuel (1767–1771), Ratkó István (1771–1775), Turóczi István (1775–1786), Ajtai Mihály (1786–1795), Kovács Zsigmond (1795), Csengeri Pál (1795–1798), Kovács Sámuel (1795–1798), Vincze István (1798–1802), Szathmári Pál (1802–1809), Lőrinczi Mózes (1809–1810), Kun Mihály (1810–1816), Galgóczi László (1816–1823), Benkő János (1823–1824.02.07.), Tardi Gerzson (1824–1838.05.25.), ifj. Gönczi Dániel (1838–1854), Bencsik József (1854–1857), Nagy István [*Csokonai Vitéz Mihály korábbi tanítványa*] (1857–1859), Gonda László (1859–1861), Miskolczy Sándor (1861–1866), Nagy János (1866–1871), Nagy Imre (1871–1872), Nagy Elek (1872–1874), Deák Mihály (1874–1918), Csok József (1922–1938), dr. Sárkány Lajos (1939), Forgón Pál (1939.11.1.–1943.09.19.), Orgoványi György (1943–1946), Szabó Béla (1946–1956), Csok József (1956–1967), Szabó Elemér (1967), Horkay Barna (1967–1973), Lajos Mihály (1973–1998), Tegze Lóránt (1998–2003), Molnár Zsolt (2003–2006), Sipos József (2006-tól napjainkig).⁴

TISZAKERESZTÚR LAKOSSÁGA

Tiszakeresztúr a kezdetektől fogva magyar többségű falu, jelenleg is őrzi magyar jellegét. Fejlődése során lakosságában egyre nagyobb súlyú tényező lett a kismemesség. Térfoglalásával párhuzamosan a jobbágság kezdett kiszorulni a faluból, ez a társadalmi folyamat a falu lakosságának nemzetiségi összetételében változást nem idézett elő, mivel mind a jobbágság, mind pedig a helyére érkező kismemesség egyaránt magyar volt. Csupán a XVIII. században került sorai közé egy-két szláv eredetű család. Lakossága 1851-ben 539 fő, melyből 468 református, 47 görögkatolikus, 14

⁴ Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.

római katolikus és 10 izraelita vallású volt. Az 1880-as összeírás szerint a falu népessége 473, amelyből 372 volt a kálvinisták száma, római katolikusok 44-en, a görögkatolikusok 35-en, az izraeliták 21-en éltek a községben⁵. A református vallás dominanciája a mai napig jellemző a községben. A korábbi népszámlálási adatokhoz képest az 1900-as összeíráskor már heten vallották magukat ruszin anyanyelvűnek. A község lakossága 586 fő volt, ebből 423 református, 69 görögkatolikus, 54 római katolikus, 40 izraelita⁶. Az 1910-es népszámlálási adatok alapján a község lakossága 514 fő, s mind az 514 fő magyar anyanyelvűnek vallotta magát. A vallási megoszlás a következő volt: 388 református, 51 római katolikus, 48 görögkatolikus, 26 izraelita, valamint 1 evangélikus⁷.

1. számú táblázat. *Demográfiai változások Tiszakeresztúrbán 1851-1910 között*⁸

Évszám	Lakosság
1851	539
1862	500
1880	473
1900	586
1910	514

Mint a fent közölt adatokból láthatjuk, a reformátusok száma folyamatosan csökkent az 1850–1910 közötti időszakban. Ennek több oka is van. A keresztelesek számának csökkenése, valamint a halálozásoknak a növekvése. Az 1850-es évek végén drasztikus fogyás ment végbe a gyülekezetben. 1859-ben a református lakosság száma 56-tal volt kevesebb az előző évinél. Vegyes házasságok esetén előfordult, hogy a gyermeket a nem református vallású szülő után keresztelték meg⁹. Ezek az adatok különösképpen negatív képet alkotnak a keresztúri gyülekezetről, ha megvizsgáljuk az egyházmegye

⁵ Dr. Kepecs József. Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880–1941). Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH). Bp. 2000.

⁶ Szabó István. Ugocsa megye. – Beregszász, Új mandátum kiadó, 1994.

⁷ KSH adatbank. 1910-es népszámlálási adatok. Hozzáférés helye: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=947&layout=s

⁸ Szabó István. Ugocsa megye. – Beregszász, Új mandátum kiadó, 1994.

⁹ Kárpátaljai Református Levéltár (továbbiakban: KRL): A Tiszakeresztúri Református Egyház létkönyve, 1851.

népességszámának alakulását. Elmondhatjuk ugyanis, hogy megyei szinten a születések száma jóval meghaladta a halálozásokét, valamint a vegyes házasságok kötésekor történő megegyezések többsége a református egyháznak kedvezett. A református lakosság tehát a tárgyalt időszakban 1870-ig nem növekedett olyan mértékben, mint ahogy a vármegye más gyülekezeteiben. Ebben az évben tűzvész pusztított a faluban, melynek során több egyházi épület is leégett, többek között a templom és az iskola is¹⁰. A polgári korszak végén – a csehszlovák éra kezdetén – az egyházközség létszáma minimálisan növekedett. 1921-ben a gyülekezet létszáma 411 fő volt, míg a következő évben 418, 1923-ban pedig 426 fő¹¹. Az egyházi feljegyzések alapján a református lakosság számának alakulása az alábbi táblázatban tekinthető meg:

2. sz. táblázat. *A reformátusok létszáma a községben*¹²

Évszám	Református lakosság
1859	372
1860	365
1861	387
1862	378
1863	402
1864	398
1865	402
1866	398
1867	403
1868	426
1869	409
1870	436
1871	367
1872	368
1873	375
1874	366

¹⁰ Szántó János. A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei. – Beregszász, Új Mandátum Könyvkiadó, 2006.

¹¹ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1923

¹² KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház létkönyve 1851–1874, 1900–1907.

1880	372
1900	423
1901	420
1902	415
1903	416
1904	418
1905	420
1906	325
1907	338

A reformátusok számát a születési/halálozási arányok mellett az áttérések is meghatározták. Mivel kis létszámú gyülekezeetről van szó, ezért nem voltak gyakoriak az áttérések más felekezetekből a reformátusba, vagy a kitérések más vallásba. Az 1848–1918 közötti időszakban évenkénti egy-kettő, ritkább esetekben három-négy áttérésről számolnak be a források. Elsősorban görög- és római katolikusok tértek át a református vallásra, de találkozhatunk olyan esettel is, hogy egy személy a református hitet elhagyva a római katolikusra tért át¹³. A keresztelesek száma 10 és 20 között mozgott, hasonló volt az elhalálozások aránya is. A konfirmáltak száma évente csak ritka esetekben érte el a 10-et, számuk 5–10 között mozgott.

3. sz. táblázat. *A lakosság összetétele 1910-ben.*¹⁴

Népesség	513 fő polgári, 1 fő katonai, 514 magyar
Vallás	388 református, 51 római katolikus, 48 görögkatolikus, 26 izraelita, 1 evangélikus

A református hívek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek beszámolója szerint szorgalmasan gyakorolták hitüket. Úrvacsorával átlagosan 100–150 gyülekezeti tag élt. A magasabb részvétel általában húsvétkor, valamint karácsonykor volt. „Szektások”, valamint felekezeten kívüliek nem voltak a faluban a tárgyalt időszakban. „Vadházasságok” a helyi roma közösségen belül fordultak elő. Évente átlagosan 4–5 házasságot kötöttek, ezek között

¹³ KRL: A Tiszakeresztúri Egyház Jegyzőkönyve, 1920

¹⁴ KSH adatbank. 1910-es népszámlálási adatok. Hozzáférés helye: https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=947&layout=s

ritka esetekben voltak vegyesházasságok is, mivel a környező falvakban, elsősorban Tiszaújlakon és Karácsfalván, nagy számú római, illetve görög-katolikus vallású lakosság élt¹⁵.

A források vizsgálatát követően levonhatjuk a következtetéseket. A település lakossága, s ezen belül a református gyülekezet létszáma az 1870-es tűzvészig enyhén növekedett vagy stagnált, 1871-ben 367-re csökkent a létszám. Az 1870-es létszámot csak 1900-ra sikerült megközelíteni, majd 1906-ban újabb drasztikus csökkenés mutatkozott meg a lakosság számának alakulásában. Betudható ez annak, hogy ezekben az években igen nagyszámú volt az egész megyében az Amerikába kitelepülők aránya. A világháború éveiben a Tiszakeresztúri Református Egyháznak is nélkülöznie kellett, mint sok más gyülekezetnek Magyarországon, itt is csökkent a születések száma, a háborút követően a gyülekezet létszáma 1920-ra érte el ismét a 400 főt.

A TISZAKERESZTÚRI NÉPISKOLA

Már a reformáció korától kezdődően az iskolákra mindegyik egyházmegye és gyülekezet nagy figyelmet fordított. Így volt ez Tiszakeresztúrtban is. Aczél László Ugocsa megyei tanfelügyelő így jellemezte az iskolát: „*A hitközség által fenntartott népiskola egyike volt a megyebeli iskolák legjobbjának, mert kitűnő tanítója volt, de a fenntartó hatóság még tanítójának szegényes javadalmát sem tudta rendesen kiszolgáltatni, mert a lakosság az elzüllésig elszegényedett*”¹⁶. Az iratok és jegyzőkönyvek alapján megtudhatjuk, hogy miképpen alakult a község oktatási intézetének sorsa.

Az oktatás általában július végén vagy augusztusban kezdődött. A tárgyalt időszakban a következő tanítók dolgoztak az iskolában: Mezei Benjámín (?–1854), Nagy Elek (1855–?), Molnár Gábor (?–1858), Balajti György (1859–?), Szabó József (1891–?), Szabó Menyhért (1885–1903. június 26. haláláig).¹⁷ A tiszakeresztúri népiskola az 1868-as Eötvös József-féle népiskolai törvény értelmében 6 osztályos elemi iskolává avansált. Az 1799-ben Molnár György uszkai ács által épített iskola¹⁸ az 1870-es nagy tűzvészben elpusztult. A gyülekezet önerőből nem tudta újjáépíteni a leégett

¹⁵ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzéke. 1902

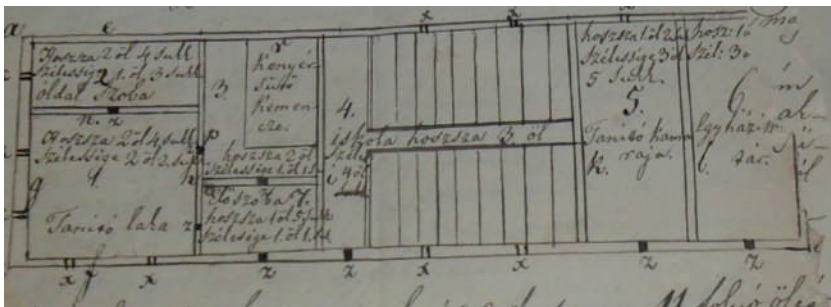
¹⁶ Aczél László: Ugocsa vármegye népoktatásügye 1880–1902. Franklin Társulat Nyomda. Budapest. 1908.

¹⁷ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolalátogatási jegyzőkönyve. 1908.

¹⁸ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 3. évf. 1860. november 18. 46. sz.

épületeket. Az 1870–1875 között az iskola alapra befolyt regálé jövedelem 751 forintot tett ki.¹⁹

Az iskolaépület építésére 3000 forint államsegélyt vett fel az egyház évi 5%-os kamatra. Az épület 2000 forintba került. 1873-ban szintén államsegélyhez fordult a gyülekezet az iskola felépítése céljából²⁰. Az iskola építéséről szóló szerződést ez éven kötötték meg. 1876-ra elkészült az épület tervrajza, amely így nézett ki:

A képen a „x” betűvel jelölt részek helyére ablakok kerültek, a „z”-vel jelöltek helyére pedig ajtók. Az épület 8 öl hosszú és 4 öl széles, vagyis körülbelül 16 méter hosszú és 8 méter széles. Az iskola két tanítói szobából, kenyérsütő helyiségből, egy 60 diák oktatására alkalmas tanteremből, padlásfeljáróval rendelkező tanítói kamrából, valamint egyházi magtárhelyiségből állt a tervrajz alapján, amely Nagyiday Ferenc verbőci földbirtokos megrendelésére készült el, aki fiát a keresztúri iskolába járatta²¹.

Az iskola építésére az egyház ötven napszámot biztosított. Naponta váltották egymást az építkezésen, egy nap átlagosan 10–12 munkás dolgozott az iskola építésén, amely 1878-ra készült el. Az új iskola megépítése jelentősen megterhelte anyagilag a gyülekezetet. A fennálló gazdasági problémát az évenkénti államsegély felvételével próbálták megoldani. A tanítói fizetéseket is gyakorlatilag ezekből az államsegélyekből tudták csak fedezni, az erre megajánlott 4 köből búzát sem bírták összeszedni²². A tankönyvhiányt úgy kívánták megoldani, hogy a tanítók részére a szükséges könyveket az egyház szerzi be, s azok, mint az iskola tulajdona, szálljanak át tanítóról

¹⁹ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolalátogatási jegyzőkönyve. 1908.

²⁰ KRL: Államsegély kérvény az iskola építésére. 1873.

²¹ KRL: A tiszakeresztúri népiskola tervrajza. 1876.

²² KRL: A tiszakeresztúri presbiteri gyűlés jegyzőkönyve. 1877.

tanítóra²³. Ennek ellenére az egyházmegyei jelentések alapján tudjuk, hogy az 1880-as évek első felében az iskolát a dicséretes vagy kitűnő kategóriába sorolta az ezt vizsgáló egyházmegyei bizottság²⁴. Az 1893-as egyházmegyei közgyűlés rendeletben szólította fel a gyülekezetet, hogy amennyiben a tanítói fizetések nem érik el az 1868-ban megállapított minimális összeget, kárpótolnia kell a tanítót az iskolát fenntartó egyháznak. Mivel a keresztúri iskola tanítói javadalma nem ütötte meg az évi 300 forintot, ezért kötelezték a tiszakeresztúri iskolaszéket, hogy minél előbb tegyen eleget a törvényes kívánalmaknak²⁵. Ugocsa közigazgatásának 1895. november 10-i iskolákról szóló rendelete kötelezte az iskolákat, hogy tartsák be a szorgalmi időszakot, kötelezzenek minden 6–12 év közötti gyereket iskolába, valamint a 12–15 év közötti tanulókat ismétlő iskolába járásra²⁶. Tiszakeresztúr számára ez megoldandó problémát jelentett, mivel volt olyan tanév, amikor 17 diák decemberig sem jelent meg az iskolában

A gyülekezet elégtelen gazdasági helyzete miatt már 1891-ben szóba került az iskola állami kézbe adása. Ez nem volt egyedi eset, ugyanis az egyházmegyében a felekezeti iskolák száma folyamatosan csökkent, az intézmények államivá vagy községivé alakultak át. Ennek egyszerű oka az volt, hogy az egyre inkább elszegényedő gyülekezetek így próbálták meg könnyíteni gazdasági terheiken. Mivel a keresztúri egyház olyannyira szegény volt, hogy iskoláját egyszerűen képtelen volt fenntartani, a presbitérium 1894-ben határozatot hozott az intézmény sorsáról, s úgy döntöttek, hogy az állami helyett községi kézbe kívánják helyezni az egyházi intézményt. 1898-ban az iskola épülete átalakításra szorult, mivel a tankötelesek egyszerűen nem fértek el a termekben. Ugocsa vármegye tanfelügyelője az 1868-as XXXVIII. törvényre hivatkozva felszólította a gyülekezetet, hogy bővítse ki az épületet²⁷. Ez az esemény meggyorsította az iskola községi kézbe adását. Az erről szóló kérelmet végül 1898-ban nyújtotta be a gyülekezet a Máramarosszigeten ülésező egyházmegyei közgyűlésnek, amelyet az el is fogadott. Az iskola tehát 1899-re került községi tulajdonba²⁸. A községi kézbe került intézményben heti 4 vallásórát és egy énekórát tartottak, amelyeket a lelkész és a kántor vezetett²⁹.

²³ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete. 1885.

²⁴ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye közgyűléseinek jegyzőkönyvei 1880-1918.

²⁵ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete. 1893.

²⁶ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete. 1895.

²⁷ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye tanügyi rendelete.

²⁸ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház presbitériumi jegyzőkönyve. 1900.

²⁹ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1902.

Az iskola gazdasági helyzetén nem javított az sem, hogy 1899-ben községi kézbe került. 1901-ben ingyen tankönyveket szerettek volna igényelni, végül csak 10% kedvezményt kaptak könyvenként. Az iskola rossz gazdasági állapotát mutatja az a debreceni nyomdától érkező felszólítás, amelyben követelték, hogy fizesse ki az iskola néhány koronás tartozását³⁰. 1902-ben kötelezték az intézményt, hogy fizesse ki Szabó Menyhért tanító évi 800 koronás fizetését, amelyet még nem hajtottak végre. Ebben a tanévben az iskola fedezete 1307 korona volt, szükséglete pedig 1437. A tanító még 1898-ban nyújtotta be ezzel kapcsolatos kérvényét³¹. 1901-ben kapott is 100 korona kárpótlást a tanító. 1903-ban az iskola évi 518 korona államsegélyt kapott, melyet kizárólag számadás ellenében tanítói fizetésekre fordíthatott. Amennyiben a tanító személyében változás történt, azonnal jelezni kellett a nagyszőlősi adóhivatalnak. Szabó Menyhért 1903. június 26-án bekövetkezett halálát követően, 1904. február 1-jén határozatot hoztak özvegye, Deák Mária ellátásáról. Az özvegynek évi 100 korona segélyt adtak. Majd ez éven még a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter gyám- illetve segélypénzt utalványozott az özvegy és két kiskorú árvájának 600 korona összegben³². Az egyház 1903-ban eladta az iskola épületét Újfalu Gézának helyi lakosnak 2000 koronáért, ennek oka az volt, hogy az épület fenntartása nem volt arányos annak jövedelmével. Az iskola épületét azzal a feltétellel adta el a gyülekezet, hogy az állam mindig református vallású tanítót alkalmazzon az intézményben³³. Az iskola gazdasági helyzete a következő években sem javult, amikor már teljesen községi kézben volt, a háború éveiben a konfirmáltak számára nem osztottak sem emléklapot, sem emlékbibliát a pénzhiány miatt. Nézzük, hogyan alakult az iskola diákjainak létszáma az évek során:

4. sz. táblázat. Az iskola tanulóinak létszáma 1859–1872 között³⁴

Évszám	Tanulók létszáma	Konfirmáltak
1859/60	49	?
1860/61	45	?
1861/62	43	?

³⁰ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolai iratai. 1901.

³¹ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház iskolai iratai. 1903.

³² Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.

³³ KRL: Máramaros-Ugocsei Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlése. 1904.

³⁴ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház létkönyve.

1862/63	43	?
1863/64	44	?
1864/65	47	?
1865/66	46	6
1866/67	46	8
1867/68	42	2
1868/69	37	4
1869/70	56	14
1870/71	44	11
1871/72	43	11
1872/73	47	7
1873/74	43	5
1874/75	48	8
1875/76	50	9
1880/81	45	
1881/82	40	
1882/83	47	
1883/84	43	
1884/85	38	
1885/86	34	
1886/87	37	
1887/88	36	
1888/89	42	
1889/90	37	
1890/91	36	
1891/92	51	
1892/93	40	
1893/94	40	
1894/95	51	
1895/96	51	
1896/97	60	
1897/98	56	

1898/99 Községi lett.	64	
1902/03	53	10
1903/04	51	3
1904/05	53	16
1905/06	51	8
1906/07	43	5
1907/08	42	7
1909/10	52	13
1912/13	55	7

A tiszakeresztúri népiskola tanítói 1800–1898 között: Máté István (1800–1803), Szabó Menyhért (1874–1898).

A GYÜLEKEZET GAZDASÁGI HELYZETE, ÉPÜLETEI

Mint már fentebb említettem, a Tiszakeresztúri Református Egyház a meglehetősen szegény gyülekezetek közé tartozott az 1848–1918 közötti időszakban. 1848-ban az évenkénti 7–8 forintos perselypénzen kívül semmi jövedelemforrása nem volt. Az egyház tulajdonát képező 4 holdnyi kiirtott erdőrészt jóformán csak kaszálónak volt alkalmas. Ilyen helyzetben nem meglepő tehát, hogy az 1850-es években már jelentős kamathátralékkal rendelkezett. 1860-ban a kaszáló 15 forint hasznot hozott. A kocsma jövedelmét – amely 20 forintot tett ki – az egyház számára ajánlották. A lelkész 14 holdnyi földet művelt, a tanító valamivel több mint 11-et. A lelkészi díjlevél szerint a papnak évente 36 köből termény járt, míg a tanítónak ennek egyharmada. Általában 3–4 köböllel kevesebbet kaptak. Emellett 20 öl fa is járt, melynek egyharmadát kapta a tanító³⁵. A lelkészi fizetések alapján az egyházakat 4 osztályba sorolták. A keresztúri gyülekezet a harmadik osztályba került, mivel lelkészi járandósága 400–600 forint között volt. Az egyházköztség tehát már a XIX. század közepén sem tartozott a módosabb gyülekezetek közé³⁶. A gyülekezet az egyházi adókból, a perselypénzekből, az évenkénti államszegélyekből, valamint közadakozásokból tudta fenntartani magát. 1872-ben könyöradamányokat gyűjtött az anyagi probléma megoldásáért.

³⁵ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 3. évf. 1860. november 18. 46. sz.

³⁶ KRL: Máramaros-Ugocsai Egyházmegye Verbőcön tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1882.

dása érdekében. A század utolsó évtizedeitől kezdődően az egyház egyik fő támogatója a helybeli Nagyiday család volt, tagjai szoros kapcsolatot ápoltak a gyülekezettel, ifj. Nagyiday Ferenc a gyülekezet presbitere és gondnoka is volt (1908, 1941), valamint az 1900-as évek közepén (1940) a Máramaros-Ugocsai Egyházmegye főgondnoki tisztét is betöltötte.

Az 1902. novemberi esperesi egyházlátogatási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy a Tiszakeresztúri Református Egyháznak 2 hold 958 öl földje volt, amely évenként 50 korona jövedelmet hozott. Új, árokkal körbekerített temetője, melynek területe 1 hold 52 öl volt, évi 10 korona hasznot hozott a gyülekezet számára. Az 1200 ölös faiskola évi 20 korona bevételt biztosított³⁷. Az egyházi épületek közé tartozott természetesen az 1870-es tűzvészt követően újjáépített templom, iskola, a parókia, valamint a marhaól. A gyülekezet 1783-ban vett telket Dobsa Ferenc-től paplak építésére, a korábbi, 1741-ben épült parókia a templommal szemben lévő sáros téren volt. A temetőkertként szolgáló telket a gyülekezetnek 1781-ben t. Dobsa Ferenc és neje, Ujhelyi Lídia, valamint Deák István adományozta.³⁸ Kerítést a templom köré 100 forint 32 krajcár értékben vásároltak 1900-ban. A tető zsidelyezésére, valamint a mennyezet renoválására 1901-ben került sor, erre a célra 1200 korona tőkesegélyt vett fel a gyülekezet³⁹. Az épületek többsége jó állapotban volt a tűzvészt követő újjáépítéseknek köszönhetően. Állapotuk az 1900-as évek elejére romlott le. Az épületekre a tűzbiztosítást minden évben a pesti Fonciere Intézetnél kötötték meg. Az épületek karbantartására évenkénti 40–50 forintot, vagy a későbbiekben hasonló összegű koronát költöttek. Ez az összeg akkor csökkent, amikor 1903-ban az iskola épületét eladták, ezt követően az épületek fenntartására fordított összeg nem haladta meg az évi 30 koronát. A világháború éveiben a pénzromlás miatt ez a szám nőtt⁴⁰.

Az 1870-es tűzvészt követően az épületek újjáépítését a Kovacsek-féle alapítványi pénzből és államsegélyből hajtották végre, amelynek kamathataléka még 1897-ben is igen magas volt. Könyöradományok is segítették az újjáépítést. Az egyház 32 forint 27 krajcárt, a lelkész 357 forint 30 krajcárt, a tanító pedig 198 forint 93 krajcárt kapott⁴¹. 1871-ben a következő gyülekezetből érkeztek adományok Tiszakeresztúrba: Tivadarfalváról 3, Viskről 16, Gödényházáról 3, Tiszaújhelyből 10, összesen 32 forint. A tűzvészt és újjáépítést követő években a gyülekezet gazdasági helyzete olyannyira rossz

³⁷ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1902.

³⁸ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 3. évf. 1860. november 18. 46. sz.

³⁹ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1901.

⁴⁰ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1916.

⁴¹ Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok. 15. évf. 1872. május 4. 18. sz.

volt, hogy az egyház fekvő vagyona gyakorlatilag veszélybe került. A számadásokat és a magtári számadásokat a presbitérium nem teljesítette. A nagymérvű mulasztásokat az egyházmegyei közgyűlés nem hagyhatta szó nélkül. Ennek vizsgálatával 1884-ben Barta András és Nagyiday Ferenc tanácsbírákat bízták meg, s felszólították a presbitériumot, hogy amennyiben nem fizetik be a hátralékokat, akkor az egyházmegye a polgári hatóságokhoz fordul⁴². A tanácsbírák jelentése szerint a tiszakeresztúri egyház iskolaalapjából 850 forint nyomtalanul eltűnt, valamint a magtár is hiányos volt. A rossz anyagi állapot a bírák jelentése szerint Ilosvai Ádám gondnok és a presbitérium hanyagsága és hűtlen kezelése miatt állt elő, ami miatt felfüggesztették a presbitériumot és egyházi vezetőjét. Az egyházmegye fegyelmi eljárást indított az egyházközség ellen⁴³. A bírósági eljárás szerint 751 forint reális követelés az egyházmegye részéről, valamint, mivel a gyülekezet már hat éve nem fizette a 200 forint kölcsönének kamatját, ami már elérte a 96 forintot, szintén bírósági eljárást indítottak a gyülekezet ellen⁴⁴. Az egyház gazdasági helyzetének stabilizálását az évenkénti államsegélyből, valamint a magyar országos református közalaptól felvett segélyek felvételével próbálták megoldani. A már fentebb említett 200 forintos adósságot, amelyet 1872-ben vett fel az egyházközség, az egyházmegye tekintettel arra, hogy a gyülekezet ellen végrehajtás folyt, elengedte⁴⁵. A lelkész számára Husztról, Técsőről és Hosszúmezőről összesen 98 forint 29 krajcár érkezett 1872-ben. Az egyházkerületi pénztárnoktól 3 alkalommal érkezett támogatás a gyülekezet számára, mindháromszor 35 forint volt az adomány összege. A további években is kénytelen volt segélyekhez folyamodni az egyház, 1882-ben adósságtörlesztés céljából 100 forint segélyt kapott. 1880-tól kezdődően, gyakorlatilag lelkészsége végéig (1922), Deák Mihály folyamatosan igényelt különböző segélyeket⁴⁶. Ennek oka az volt, hogy nagycsaládos lelkész volt, felesége súlyos betegségben szenvedett, és az évek során többször is érte súlyos természeti csapás.

Ha megnézzük a bevételekről és kiadásokról szóló jegyzékeket, láthatjuk, hogy a gazdaság 1900-ra sem stabilizálódott a nagy károkat okozó tűzvészét követően. A századfordulón az egyházlátogató bizottság jelentése

⁴² KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1885

⁴³ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1885

⁴⁴ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Técsőn tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1888

⁴⁵ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1887

⁴⁶ Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.

szerint a Tiszakeresztúri Református Egyház anyagi helyzete olyan szinten rendezetlen volt, hogy a bizottság otléte alatt sem tudott tiszta képet kapni a gyülekezet gazdasági helyzetéről. A templom és a lelkészlak a „leggyarlóbb állapotban” volt. A gyülekezet az épületek felújítására 1200 korona tökesegélyt vett fel, míg az ekkorra már teljes vagyontalanságban lévő Deák Mihály lelkész 200 korona államsegélyt kapott⁴⁷. 1902-ben már olyan zűrzavaros volt a gazdasági helyzet a gyülekezetben, hogy a magas állami adóhátralék miatt az egyház vagyona végrehajtás alatt állt. Szikszay Zoltán esperes emiatt 1903-ban személyesen látogatott el egy bizottság élén „rendet tenni” a gyülekezetbe⁴⁸. A már fentebb említett iskolaeladásból befolyt 2000 korona és az épületek felújítására felvett tökesegélyből fennmaradó összeg az esperesi hivatal ellenőrzése alá került, és a máramarosszigeti takarékpénztárba került elhelyezésre⁴⁹.

Az 1914-es toronyépítésre, mely 1921-re készült el, a szükséges pénzügyi forrást különböző módokon szereztek be. A gyűjtés még 1909-ben elkezdődött, amikor 3393 koronányi könyöradomány gyűlt össze. A munkálatok mecénása, mint korábban az iskolaépítésnél, Nagyiday Ferenc (egyházkerületi tanácsbíró) volt, aki 20 korona adományt adott a templom zsindelezésére, valamint jótékonsági bált szervezett birtokán, melynek teljes bevételét, 345 koronát, a templomtorony felépítésére ajánlotta fel. Egyházmegyei gyülekezetektől 1990 korona könyöradomány is befutott a torony építésére⁵⁰. Az építkezés költsége 1916-ban 9929 korona 89 fillér volt⁵¹. Az 1921-es évben az építkezésekre fordított összeg meghaladta a 64 000 csehszlovák koronát⁵². A toronyépítésre kiírt pályázat: *„A Tiszakeresztúri egyház templom kibővítési és torony építésre pályázatot hirdet határnapul folyó évi június 1-ső napjának délutáni 2 órája kitűzetik. A pályázni óhajtok felhivatnak, hogy a kikiáltási összegnek 10 százalékát tartoznak letenni a gondnok kezéhez. A teljesítendő munkálatok és tervrajz a lelkéshi hivatalnál addig is megtekinthető. Tiszakeresztúr, Ugocsa megye, u. p. Tiszaujlak. Palai József gondnok.”*⁵³

⁴⁷ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Nagyszőlősen tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1890

⁴⁸ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Máramarosszigeten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1904

⁴⁹ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszaujlakon tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1905

⁵⁰ KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház egyházlátogatási jegyzőkönyve. 1914.

⁵¹ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Királyházán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. 1917

⁵² KRL: A Tiszakeresztúri Református Egyház számadási iratai, 1921.

⁵³ Fodor Gusztáv: Református múltunk kezesség. Tiszaszentimre. Narancsik Imre kutatóműhely. 2016.

5. sz. táblázat. *A gyülekezet bevételei és kiadásai 1865–1912 között⁵⁴*

Évszám	Bevétel	Kiadás
1865	192 ft,	72
1866	130,	65
1867	236	120
1868	217	81
1869	142	130
1870	702	112
1871	907	769
1872	455	???
1901	1082	1080
1902	2313 korona	2230
1903	1817	1730
1904	1940	1832
1905	2086	1927
1906	2702	2043
1907	2665	2622
1912	3272	3265

GYÜLEKEZETI ÉLET

A gyülekezeti élet a községben rendszeresen zajlott a polgári korszakban. A hétköznapi istentiszteletek délelőtt tartattak meg a hét különböző napjain. Segédlelkész a tárgyalt időszakban csak egy alkalommal szolgált a kis létszámúnak nevezhető gyülekezetben. 1858-ban ugyanis az egyházközség kérelmezte az egyházmegye vezetését, hogy Nagy István lelkész öreg kora miatt (ekkor már 81 éves volt) alkalmazzák Molnár Gábor tanítót segédlelkészként. Batizi András esperes nem engedélyezte, hogy a fent nevezett személy egyszerre két pozíciót töltsön be⁵⁵. 1859-ben Gonda László máramarosszigeti vallásánárt hívta meg a gyülekezet segédlelkésznek, aki az 1858/1859-es tanévet követően érkezett Tiszakeresztúrra. A lelkési fizetés kétharmadát

⁵⁴ KRL: Tiszakeresztúri Református Egyház számadási iratai. 1865–1872, 1901–1912.

⁵⁵ Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (továbbiakban: TtREL). Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Fertősalmáson tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1858.

ő kapta, egyharmadot pedig az idős kora miatt minden feladatát elvégezni már nem tudó Nagy István lelkész⁵⁶. Gonda két évet töltött el a községben. A belhivatalnoki állásokkal kapcsolatban 1888-ban határozat született Tiszaújlak és Tiszakeresztúr egyesítéséről azon esetre, ha valamelyik lelkészi állás megüresedik. Ennek lehetősége 1895-ben állt elő, amikor Nagy Elek újlaki lelkész lemondása után a hívek lelkészválasztást kérelmeztek. Ekkor fennállt a lehetősége annak, hogy a tiszakeresztúri lelkész az újlaki lelkész tisztségét is betöltse. Ez azonban több okból kifolyólag nem következett be. A fő okok közé sorolhatjuk azt, hogy az újlaki reformátusság „kényes helyzetben” volt, valamint a keresztúri lelkész (Deák Mihály) idős kora miatt nem tudta volna rendesen betölteni mindkét pozíciót. A határozat valójában tehát inkább a keresztúri lelkészi hely megüresedése esetére fogadtatott el, ezért engedélyezték az újlakiak kérelmét, hogy új lelkészt választhassanak⁵⁷. Keresztúrtban a határozat meghozatala és az általunk vizsgált korszak vége között (1918) nem történt lelkészi üresedés, így egyesítés sem ment végbe. Érdekes módon napjainkban 2006-tól kezdve Tiszaújlakkal közös lelkésze van a gyülekezetnek (2019).

Az esperesi egyházlátogatási jegyzőkönyvekben leírtak szerint vallási élet szorgalmasan gyakoroltatott, amely megegyezett az egyházmegye általános helyzetével. Káté órát minden szombaton tartottak, konfirmációs oktatást pedig minden 12. életévét betöltött gyerekeknek. Úrvacsorával az 1848–1918 közötti időszakban alkalmanként átlagosan 80–100 gyülekezeti tag élt, húsvétkor és karácsonykor ez gyakorta elérte a 200 körüli számot. Felekezet nélküliek és „szektások” a fennmaradt jegyzékek alapján nem voltak a községben. „Vadházasságok” a helyi cigányság körében fordultak elő. Törvénytelen gyermekek szintén a helyi roma közösségen belül voltak gyakoriak.

Az egyházmegyén belül, a máramarosi Técső és az ugcocsi Dabolc után, a keresztúri volt a harmadik olyan gyülekezet, ahol énekkar működött. A presbitérium nyolc főből állt. A gyülekezet gondnokai 1803–1918 között a következő személyek voltak: Keresztúri György (1803), Ilosvay Ádám (?–1884–?), Komáromy József (?–1887), Fábíán Károly (?–1890), Komlósi Antal (1890–1893), Kállai Pál (1894), Tar Sándor (1894–1896), Vékony Zsigmond (1896–1898), Deák Ferenc (1898–1900), Tar József

⁵⁶ TtREL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Visken tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1859.

⁵⁷ KRL: Máramaros-Ugocsa Egyházmegye Tiszaújlakon tartott közgyűlési jegyzőkönyve. 1896.

(1900–1902), Ilosvay Lajos (1902–1904), Tar Lajos (1904–1906), Deák Gábor (1906–1908), Nagyiday Ferenc (1908), Hunyadi János (1908–1910), Nagy Lajos (1910–1912-?), Jánki István (1916).

Az 1918-as összeomlást követően a csehszlovák uralom alatt megalakult Kárpátaljai Református Egyházkerület Máramaros-Ugocsbai Egyházmegyei része az első bécsi döntés értelmében újra a Tiszántúli Református Egyházkerület része lett. Az 1944. október 26-i szovjet bevonulást követően a totalitárius rezsim teljesen ellehetetlenítette az egyház működését. 1991-ben a független Ukrajna megalakulásával újraindult a gyülekezeti élet. Sikertelenül visszaszerezni a szovjetek által elkobzott épületeket, a lelkészlakot és a református otthont. Napjainkban is működik a bibliaóra, vasárnapi iskola, gyermek istentisztelet, káté és hittanóra. A gyülekezet létszáma a 2018-as adatok szerint 522 fő.

